

DUBRAVKO TORJANAC

SOFOKLOV *EDIP*, STOBI, MAKEDONIJA I JOŠ NEKE STVARI (kazališne putositnice)

PREMIJERE Hrvatsko narodno kazalište, Varaždin,
FESTIVALI gostovanje u Makedoniji, srpanj, 2004.
RAZGOVORI

MI U SVIJETU

VOX
HISTRIONIS

Ne zbog usporedbe, nego tek činjenice radi: prijašnjih godina varaždinsko kazalište više je putovalo.

Eh, sad ti...

Dobro! Znam! Prije je prije, sada je sada, država kojom je minulih godina varaždinsko kazalište putovalo...

...više putovalo!

...više putovalo je propala, neka joj budi i tko joj je kriv, no činjenica je činjenica: PRIJE se VIŠE putovalo.

Bilo je jeftinije! I drugačije se financiralo...

Pa dobro!

A bilo je i politički!

E pa dobro, bilo je!

A sad više nije.

Pa nije! Ili možda i jest ili bi moglo biti, samo u drugačijem obliku, modernije, globalno, multikulturalno, nove granice, stare granice, bez granica, nove veze, nove koncepcije, nove ideje i potrebe, novi nazivi, nova... I uostalom, ah, nema veze... Sve su to mode! Recimo, prije je Varaždin bio bratski grad s, recimo, Kruševcem i Kumanovom, u kruševačkoj općinskoj zgradi vidio sam tri ili četiri Stančićeve slike, kvadrata varaždinskih zgrada u grašak zelenoj izmaglici, dar ondašnjih općinara...

Eh!

Eh! A Rubinov vinjak zagasitožute boje tamnijeg jantara srkala je čitava federativna politička kula od ka-

rata, dok se jeftina i opora kumanovska Drava, s ili bez filtera, pučkala svojski, slinavo i neprofinjeno, baš onako radnički i turčinski.

No, a mislim o čemu ti to zapravo?

Pa želim se prisjetiti onoga što znam ili što pamtim o Makedoniji!

A čemu?

Pa ponovno ću nakon deset, petnaest godina možda, otputovati u Makedoniju!

No dobro, i?

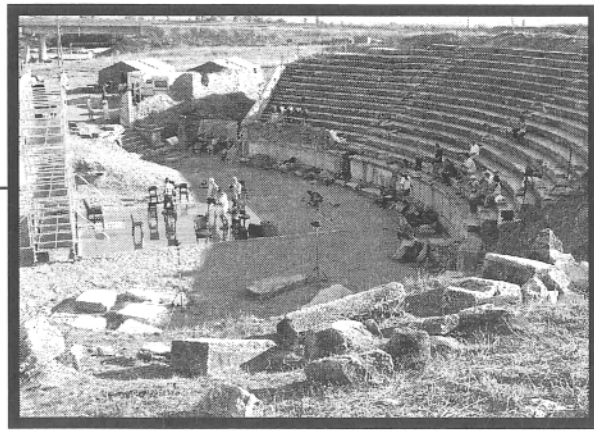
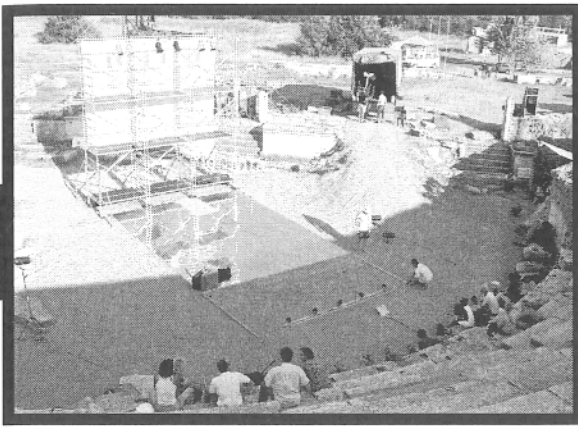
I grebuckam prstom po zemljopisnoj karti, idem, stružem po njoj polako i dugo, tako se ranije putovalo, vlakom i autobusom, i prustovski po zakucima nosa, jezika, glave, trbuha tražim... mislim, tražim ono što mi je još uvijek negdje živo ostalo, uhvatilo se kao udica, žive ostatke, osušene...

Crvene paprike!

Glasove, tupane! Mirise vremena i prostora, zvukove...

I slušaš *Zajdi, zajdi...*

Slušam *Zajdi, zajdi...* Obožavam putovati! I ovako i onako! Znam: ti ne! Tebi je to... ah! A znaš... kada se putuje, jedan se prostor, koji je uvijek i ograničeni prostor, ukida kroz mnoge, a i vrijeme se isto tako ukida, miješa, stapa, miče... prije, poslije, nekada i sada, to kad čovjek putuje... ma i u kazalištu je tako, to je neka-

Sofoklo, *Kralj Edip*, HNK Varaždin, gostovanje na Međunarodnom festivalu antičke drame, Stobi, Makedonija 2004. Snimio: Ivica Plovanić

ko isto, jedno može biti metafora drugoga, vidiš: odigrati antičku dramu u antičkom amfiteatru, u vremenu danas, a u prostoru od onda... e, e, e, a vidiš! Prošlo, što je to prošlo! To je drek! Prošlo za Edipa nije prošlo, prošlo njega opako sustiže! Sustizalo ga je tamo, u Stobiju, i sustizalo ga je tu, u Varaždinu, od 2. stoljeća prije Krista pa sve lijepo do 2004. godine.

Uuuuu, sad miješaš, kako ti sad miješaš, logoreja, uuu, opet imaš logoreju! Što? Od previše mastike i gravčeta na tavče? Nažderati se možeš i doma!

E, a koji si ti konj! Baš jesi, a znaš koji? Onaj koji vozi brže kad ide doma nego kaj vozi kad ide na put! A znaš zakaj? Jer jedva čeka štalu, jer ti nozdrve već dršču za njegovim "domaćim" smrdom!

...

Ovo su govorili jedan moj Ja koji bi stalno nekamo išao i jedan drugi moj Ja, koji – ako se ikako može – najradije nikad nikamo ne bi išao. *Teatro stabile* – *teatro mobile*. Uz spremanje stvari za put, raščistiti malko neke stvari sam sa sobom. Kondicijski trening.

Zato bi sad bilo vrijeme za nekoliko citata!

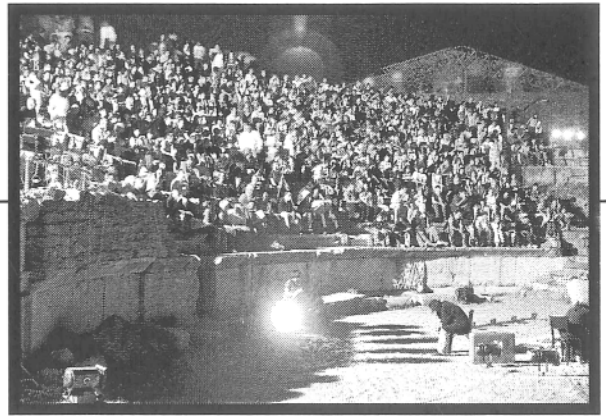
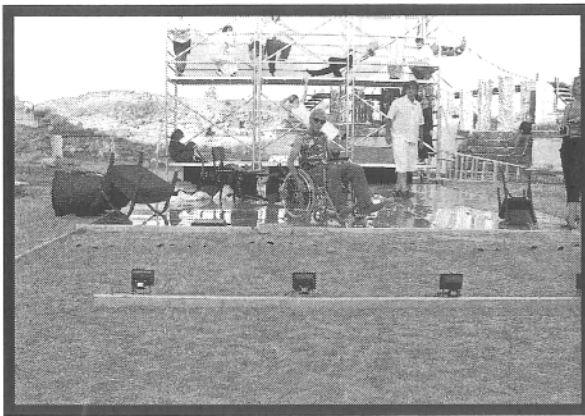
"Tko doma ne sidi i ne haje truda, po svitu vidi taj i nauči svih čuda" (Marin Držić, *Tirena*). "Putovanje je uspoređivanje" (Matti Kurjensaari, *Miekkatanssi*). "Najvrednije i najljepše od putovanja doživljava se kod kuće: djelomice prije, a djelomice poslije njega" (Sigmund Graff).

Kazališna gostovanja! *Teatro stabile* = *teatro mobile*.

Pa da! Jer kazalište i putovanja nekako su neodvojivi, oni su pismo i glava istoga novčića, a i glava Janusova, koje je božanstvo vremena, glava s dva lica od kojih je jedno početak, a drugo svršetak, od kojih je jedno lice staračko, a drugo mladalačko. Vrijeme, eto: varaždinski *Edip* 2004. godine u antičkom amfiteatru u Sto-

biju. A onda i opet vrijeme, eto: gusto i zgusnuto, za čovjeka pojedinca preteškim tijeskom iscijeđeno i stiješnjeno u Sofoklovoj tragediji kada se u posljednjem dijelu zbivanja susreću i Edip mladić (kada je ubio Laja) i odrasli Edip (sada, kada vlada drugima, a vlastitost mu poput pijeska iz djetinjih igara klizi niz prste) i Edip starac (oslijepio, kad mislima već hodi Kolonom). Bez putovanja se ne može! Baš onako kao što Sorin u *Galebu* kaže: "Bez kazališta se ne može!" Otputovati, odigrati Sofokla tamo gdje se on (ma sigurno jest!) prije stoljeća i stoljeća igrao, (ma što!) odakle je potekao, u tom razrušenom rasteru, mizanscenskom nacrtu negdašnjih gradskih ulica, pod vedrim nebom, na pijesku, sred autentične akustike (kakve nigdje drugdje nema, nego samo tamo, i to čak ako gledamo samo tehnički i tehnološki), tamo gdje se ono što kazuješ oduvijek kazivalo, gdje se literatura mic po mic trusi i mrvi u neki fini, neobičan začim, gdje se počinje znojiti, bubriti, gdje joj najedanput tako nepatetično zasmrdi iz usta i gle – iznenađeno iz literature opscenim jarčevskim skokom iskoči iskustvo, gdje se igra pred potomcima, gdje današnji gledatelji sjedaju na stara mramorna sjedišta na kojima su još ugrebana, uklesana imena davnih stobijskih kazališnih pretplatnika!

Antički grad Stobi izgrađen je između dviju rijeka, Vardara (Aksios) i Crne rijeke (Erigon). Mitske su to vode, jer ih spominje i Homer, pa se eto tako grad taj spušta, curi, isteže i hrli svojim blagim, žučkastim brežuljcima, vinogradima, pinijama i cestama prema Grčkoj, još i danas, prema antici. Najstariji pisani spomen o gradu seže u 2. stoljeće prije Krista, u doba vladavine makedonskoga kralja Filipa. U rimsko doba izgrađen je monumentalni amfiteatar od mramora, s gledalištem za 7600 ljudi, od kojega je sačuvana trećina, pa danas na

festivalske predstave iz svih dijelova Makedonije autobusima doputuje i do 3000 gledatelja.

Stobi: rimski mozaici, ostaci velike sinagoge iz 3. stoljeća, ranokršćanske bazilike s krstionicama, kupališta, a i kockarnica, središte trgovine solju. Nakon katastrofalnog potresa u 6. stoljeću, život se u Stobiju ugasio. Danas je on posredstvom kazališta ponovno živ. Posljednje tri godine tradicionalnog uprizoravanja antičke drame u Stobiju prerasle su u *Međunarodni festival antičke drame "Stobi"* gdje se izvode i drame, ali i izvedbe suvremenih autora čija su djela nadahnuta antičkom dramom.

Otkad je u Varaždinu *Kaufland* moguće je i kod nas kupiti fina makedonska vina: *T'ga za jug, Kratošija*. Crvene makedonske rog-paprike danas možemo kupiti na zagrebačkoj Zelenoj tržnici, a to je važno znati, jer je bez njih ajvar blijede boje poput bljuvotine i malko je nedefinirana okusa. A tetovac, eh, tetovac, kod nas je i za najkišnijih ljeta sitan. A u Makedoniji, uhu, u Makedoniji, gdje se povrće bere tri puta godišnje, gdje se godišnja doba mijenjaju hitro, u jednome danu, ma još hitrije, u jednom popodnevju, između dva i četiri (tako mi je jednom rekla Ljiljana Bogojević), u Makedoniji...

E, ali najprije treba stići do nje!

Točno, putovanja, ovakva velika, mnogoljudna i daleka putovanja, danas su skupa! I to nam je prilika vratiti se onoj prvoj Janusovoj glavi, onoj u novčiću, u pismu i u glavi.

Ansambel varaždinskoga kazališta, nas 39, putuje zrakoplovom i provodi pet dana u Makedoniji. Što iznosi 130 000 kuna!

- I kako vam je bilo? – pada pitanje nakon povratka.
- Pa... dobro!
- Pa da! Za 130 000 kuna i mora vam biti dobro! Eto, sad znamo i koliko (nam) košta "dobro".

!!!

Kazališta imaju novaca, kazališta nemaju novaca. Paradoks? Ne. Janusova glava? Hmmm... bilo bi, samo je nekako previše apstraktno rečeno. A pokušajmo ovako: kazališta, to su one dvije grčke maske, vrhovi usana prema dolje, vrhovi usana prema gore, hm? A kad se to, kao na folijama crtanog filma, prehitro stane izmjenjivati? A-ha! Eto nam jedne od onih pirandellovskih šišta-vih, krkljajućih grimasa. I tako nikako iz kazališta. Ili bolje: iz kazališnog paradoksa. Kazališta imaju (nađu) novaca dogotoviti predstavu, nemaju novaca reprezentirati je. Reprezentirati? Što kaže Klaić? Klaić kaže da su to troškovi! O. K. Da su to dotacije! O. K. Da su to sredstva za pokazivanje dostojanstva! E, izvrsno! Pokazati dostojanstvo. Od raspada bivše Jugoslavije gostovanje varaždinskog *Edipa* u Makedoniji bilo je prva kazališna suradnja između Hrvatske (Varaždina) i Makedonije. Što je jako važno. Varaždinsko kazalište putuje kako bi svojim igranjem pokazalo dostojanstvo – Kazališta, igranja, putovanja, domaćina. Dostojanstvo kulturnog izvoza. Kulturno, to je izvozno. Kulturnim se obavlja fina, fina razmjena. Kulturno je prekogranično. Kulturno je i spužvasto: upijamo i uspoređujemo se. Tako na poslijetku postajemo *mokra krpa* za brisanje granica. Unutarnjih i vanjskih. Jučer, danas i sutra. Sve je jedno. Na pozornici. U grčkom amfiteatru.

I tako, nakon što se Vesna javila direkciji Festivala antičke drame u Stobiju i dogovorila gostovanje, ona najprije *zavlja* troškove i dotacije. Piše PISMA GLAVAMA. Jedne glave kimaju, druge se pak zanimaju jesu li one prve glave kimnule. Politički život. Upravljanje. Konkretiziranje dostojanstva brojkama.

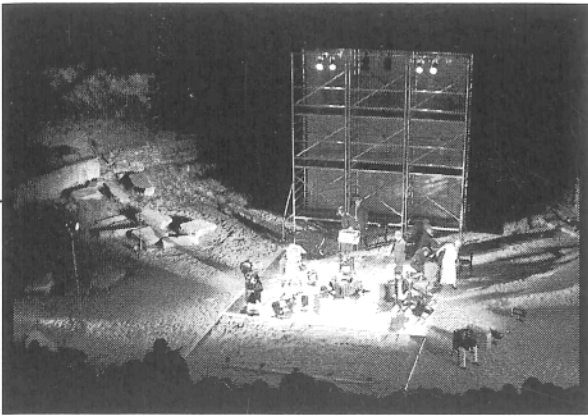
Ovom prilikom od srca se zahvaljujemo svima koji su Kazalištu financijski pomogli, ma što pomogli! – omogućili pokazati dostojanstvo.

Županija varaždinska financijski pomaže, grad Varaž-

PREMIJERE
FESTIVALI
RAZGOVORI
MI U SVIJETU

VOX
HISTRIONIS

AKTUALNOSTI
ANECDOTE
TEORIJA
NOVE KNJIGE
SJEĆANJA
DRAME

Sofoklo, *Kralj Edip*, HNK Varaždin, gostovanje na Međunarodnom festivalu antičke drame, Stobi, Makedonija 2004.
Snimio: Ivica Plovanić

din financijski pomaže, i Ministarstvo će financijski pomoći, samo... samo da se Vesni još na vrijeme probiti kroz labirint resora i referenata! Zaduženika za pojedine zemlje. Ministarstvenog rasporeda godišnjih odmora. Potpisnika ugovora.

Znate, naime (i ja sam bio tamo, ništa nisam pio i grlo mi je još uvijek suho, suho): u Ministarstvu kulture RH su hodnici s vratima. Iza vrata su pisci stolovi sa zaduženicima koji na sebe preuzimaju rješavanje zahtjeva takvih kakvi smo mi, a koji se tiču kazališnih putovanja u druge zemlje. Nakon našeg predanog zahtjeva svi se zaduženici u neko doba skupe, pa rješavaju, rješavaju i rješavaju zahtjeve (takvih kakvih smo mi), odobre ih, zašto ne, a onda se razmile hodnicima. I onda se čeka. A što? E, pa svašta! Recimo, da se odnekud pojave financijska sredstva. Da se proračuni proračunaju. I ne telefonira se i ne urgira se. Jer to živcira zaduženike iza vrata u hodnicima. Čeka se, e! Da se okupe potpisnici ugovora (Ministarstva kulture RH za korištenje sredstava). Da se s godišnjeg odmora vrate pravi zaduženici za određene zemlje, a koji su tijekom godišnjeg odmora svoje zemlje (na čuvanje i na zaprimanje zahtjeva) povjerali nekom drugom zaduženiku za neke druge zemlje. Tako, ha! Tko zna, možda se mjesecima razgovaralo sa sasvim simpatičnom, ali pogrešnom osobom, osobom koja još k tome i čeka da bude raspoređena nekamo drugamo, da razduži svoje zemljice! Pa se iznova telefonira, pa se iznova čeka! I onda se, konačno, potpisnici skupe! Ali nema ministra. A kad se vrati ministar – e onda nema potpisnika! A kad su i ministar i potpisnici tu – e onda nema nikoga tko bi sastavio ugovor! Bože, Bože...

A vi znate sadržaj Sofoklove tragedije *Edip*? Pa... u gradu, u državi zavlada kuga. I sad nešto treba riješiti. Hitno. Pronaći krivca. Misli se, krivac bi mogao biti netko izvana. A saznaje se: kriv je netko iznutra.

Vakat po krajini kule gradi, vakat gradi, ali i razgrađuje...

No, no...

U zračnoj smo luci, prijevoz je plaćen, dnevnice su nam u džepu, sve su organizacijsko-financijske brige iza nas, *duty-free* je ispred nas. (No, no, no... Što? Ne smijem spomenuti da se veselim jeftinijem? Ma 'ajde, budi mo ljudi! Dolje maske, dolje maske...) U Makedoniji je blaga ljetna večer, a organizator glasan, blagoglagoljiv, srdačan i veseo, na "ti". Do Velesa se vozimo autobusima koju uru i po, smještamo se, večeramo...

U dobrom smo društvu. Osim varaždinskoga kazališta tu su još kazališta iz Makedonije, Armenije, Turske i Nizozemske. Edipi, Antigone, Medeje i Orestii, različiti jezici, iste upitanosti. Pogledavši sedam predstava, žiri će nagraditi najbolju predstavu, najboljeg redatelja, najbolju mušku i žensku ulogu. Varaždinski *Edip* nagrađen je nagradom za poseban umjetnički izraz.

Drugoga dana boravka u Velesu postavlja se pozornica. Jedna scenografska horizontala od zamućenih zrcala i jedna okomita skela svojom su se otvorenom izloženošću, jasnoćom i jednostavnošću vrlo prirodno uklopile u stobijski pijesak. To je ono *antičko* i od jučer i od danas: drama je izložena, nemilosrdno, baš onako kao što je čovjek pojedinac oduvijek izložen dramii. Kao na dlanu. Kao u kutiji kojoj nedostaju prednja, gornja, lijeva i desna stranica. Publika se do Stobija autobusima prevozi iz svih krajeva Makedonije. U sumrak, preko obronaka amfiteatra, do sjedala se, tiho mrmoreći, spuštaju tamne sjene. Pa se umire i slušaju, napeto, a koncentriranost publike i glumačkih energija postaje tako snažna da se pokatkad na tren pričinii da se cio večernji krajolik primirio, stao, da je pod vedrim nebom tijekom trajanja predstave iznikla neka nova stvarnost.

Neka nova stvarnost, hm?! Pa... tome gostovanja i služe. A konačno, zbog toga se i bavimo kazalištem. Jer ...

... zar nismo mi... kao vlak neki
što juri kroz godine – sne
uvijek između gradova
nazvanih Da i Ne.

(E. Jevtušenko)